

Romanikieli Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa

MIRKKA SALO

Väitöksenalkajaisitelmä Helsingin yliopistossa 31. lokakuuta 2021

Romanikieli on yksi Suomen perinteisistä vähemmistökielistä. Perustuslaissa mainitaan romanien oikeus kehittää ja ylläpitää kieltään. Suomen romanikieli on kuitenkin vakavasti uhanalainen. Tutkimuksellani pyrin avaamaan näkökulman romanikielen uuteen julkiseen käyttöön digitaalisella keskustelualustalla. Tutkimukseni sijoittuu laajempaan uuteen romanien vuorovaikutuksen tutkimuskenttään, jota edustaa myös toissavuotinen Lidia Gripenbergin (2019) väitöskirja Suomen romanien ja maahanmuuttajaromanien kontakteista.

Olen vuonna 2001 valmistunut latinan kielen ja Rooman kirjallisuuden maisteri. Siksi voikin herätä kysymys, kuinka väitöskirjani käsittelee suomea ja romanikieltä. Romanikieli ja latina ovat kumpikin juuriltaan varhaisia indoeurooppalaisia kieliä. Minua onkin kiehtonut yhdennäköisyys sanan *roma*, joka on monikko sanasta *rom*, merkitykseltään 'mies', 'aviomies' ja 'romanimies', ja heimonnimen *Romani*, merkitykseltään 'roomalaiset', sekä kaupunginnimen Rooma, välillä. Edellä esitetyistä merkityksistä ensimmäinen, *rom* on romanikieltä, jälkimmäiset nimet latinaa. Sanan *rom* (monikossa *roma* tai *romma*) alkuperän tiedetään johtuvan sanskritista (esim. Valtonen 1972), joka on muinaisintialainen sivistyskieli.

Opintojeni kuluessa olen koettanut vastata kysymykseen, miksi tutkin latinaa, ja sen jälkeen, miksi olen kiinnostunut romanikielestä, tietämättä kuitenkaan tarkkoja vastauksia. Syynä ovat mahdollisesti olleet pitkäaikaiset, lapsuudessani alkaneet kiinnostukset näitä kieliä puhuviin kulttuureihin, vaikkakin kiinnostuksen kohteet kilpailevat koko pitkän nuoruusajan lukuisien muiden kanssa. Sen sijaan kukaan ei ole vielä kysynyt, miksi olen opiskellut suomen kieltä. Siihen pystyisin vastaamaan helposti: romanikielen tutkimisen kautta. Ohjaajani Kimmo Granqvistin pitämät romanikielen perusopinnot alkoivat Helsingin yliopistossa syksyllä vuonna 2009, ja osallistuin jo romanikielen ensimmäiselle kurssille. Olin myös ensimmäinen romanikielen

aineopintojen arvosanan suorittaja yliopistossamme. Romanikieli puolestaan johdatti minut suomalais-ugrilaisen kielen, äidinkieleni suomen, opintojen ja useiden minulle aiemmin vieraiden tutkimuserinteiden pariin voidakseni tutkia Suomen romanien erityistä suomen kielen varieteettia. Kimmo oli ilmaissut toiveensa, että romanien suomenkielistä puhetta tutkittaisiin, ja otin tehtäväksi tutkia vuorovaikutusta romanien suomenkielisellä verkkokeskustelupalstalla. Olen löytänyt paikkani sosiolingvistikista vuorovaikutuksen tilanteista vaihtelua ja koodinvaihtoa tutkivista perinteistä. Sosiolingvistiikka tarkastelee sosiaalisten tekijöiden vaikutusta kieleen ja kieltä keinona ilmaista esimerkiksi sitä, mihin ryhmään kielen käyttäjä asemoituu, ja tilannetta, johon kielimuoto on valittu sopivaksi.

Verkkokeskustelu on nykyään yleinen kirjoitetun vuorovaikutuksen muoto. Tutkimukseni aineistoksi valitsimme ohjaajani Kimmo Granqvistin kanssa suositun Suomiz4-verkkokeskustelufoorumien Romano-keskustelupalstan. Se on yhä laajin romanien verkkokeskustelupalsta Suomessa ja edelleen aktiivisessa käytössä. Palstan pääkielenä on suomi, mutta siinä kirjoitetaan myös romanikielellä. Aineistoni kattaa palstan keskustelut kymmenen vuoden ajalta, vuosilta 2003–2013, keräyshetken kaikki saatavilla olleet keskustelut. Aiemmin romanikielisen keskustelun keskeisenä käyttötilanteena ovat olleet puhutut keskustelut. Nykyteknologian mahdollistama, yleisesti luettavissa oleva verkkokeskustelu tarjoaa uudenlaisen mahdollisuuden romanien spontaanin keskustelun tutkimiseen.

Jollakin alueella asuvan etnisen vähemmistön puhumaa enemmistökielen muotoa kutsutaan etnolektiksi. Oma tutkimukseni käsittelee romanien suomen kielen etnolektia eli suomea, joka sisältää usein myös romanikielisiä elementtejä. Romanikielessä on romanien alkukodin intialaisperäisiä aineksia ja aineksia monista kielikontakteista. Romanien etnolektissä on myös suomen sanoja merkityksessä, joka on toinen kuin valtakielessä. Esimerkiksi lauseen *Puhuin puhelimessa toisten kanssa* merkitys on 'puhuin puhelimessa vanhempieni kanssa'.

Romanit elävät kahdessa sisäkkäisessä kulttuurissa, valtakulttuurissa ja romaninyhteisön kulttuurissa. Kielen vaihtelun avulla romanikirjoittaja voi ilmaista kuulumistaan romaninyhteisöön ja romani-identiteettiä. Carol Myers-Scotton on havainnut tutkimuksissaan, että tietyn kielimuodon valinnalla keskustelija sitoutuu samalla tiettyihin sosiaalisiin velvollisuuksiin ja saa niihin liittyvät oikeudet (Myers-Scotton 1993). Romanien etnolektin käyttö ilmaisee monesti, että romani tarkoittaa viestinsä toiselle romanille tai romaninyhteisölle, ja hän siirtyy romanikulttuurin tapojen ja arvojen pariin (vrt. esim. Kalliokoski 1995; ks. myös Auer 1984: 17). Suomenkieliseen ilmaukseen sisältyvällä yksittäisellä romanikielen aineksella kirjoittaja voi esimerkiksi ilmaista, että hän ohjaa toista kirjoittajaa nimenomaan romanien välisessä käytöksessä, kuten ilmauksessa *mutta sanon sen kuitenkin sydämestäni koska ethän sä taitamaton kentos hypi ihan miten sä haluat* – –, jossa romanikielinen sana *kentos* merkitsee suomeksi 'lapsi'.

Koodinvaihto tarkoittaa kielen tai kielen varieteetin vaihtamista toiseen kesken keskustelun, esimerkiksi vaihtamista suomen kielestä romanikieleen tai suomen yleiskielestä etnolektiin. Koodinvaihto voi olla sanojen, mutta myös kieliopillisten rakenteiden lainaamista kielestä toiseen (Lauttamus 1992). Peter Auerin (1984) mukaan koodinvaihtoa tapahtuu sekä keskustelun osallistujista että puheenaiheista joh-

tuen. Myös romanien koodinvaihtoa tapahtuu kummassakin näistä tilanteista. Shana Poplack (2004) on havainnut tutkimuksissaan, että sekä koodinvaihtoa yleensä että koodinvaihtoa lauseiden sisällä esiintyy eniten sellaisilla kaksikielisillä, jotka hallitsevat hyvin kummankin kielen.

Jo osallistuminen romanien keskustelupalstalle asemoi keskustelijan ryhmään kuuluvaksi, ja se heijastuu viestien tekstuaalisesta sisällöstä. Lisäksi useassa viestissä ilmaistaan kirjoittajan etninen tausta. Keskustelijoiden romani-identiteetti otetaan koodinvaihdon avulla keskusteluissa voimakkaammin esiin joko merkitykseltään neutraalin romanikielisen sanan käytöllä tai romanikulttuurista heijastavan tai etnisyyttä korostavan ilmaisun käytöllä. Aineiston tyyppillisin koodinvaihtojakso on yhden sanan pituinen. Esimerkiksi lauseessa *Teidän kirkko on bengesko huone* romanikielinen sana *bengesko* on genetiivi sanasta *beng*, 'paholainen', siis: 'teidän kirkko on paholaisen huone'. Seuraavassa esimerkissä puolestaan on romanikielinen lause keskusteluketjuun aiheesta musiikki: *Naa tauva sihkas jambela, sambela*, käännettynä 'Ei tuo hyvin laula, laula.' Kirjoittaja jatkaa suomeksi: *Aikamiehet eikä nuoret tiedä miten se laulu oikein menee. Mutta me vanhat olemme kuulleet niin paljon näitä lauluja, aivan pienestä asti, emme edes kävelleet vielä –*. Tuossa viestissä romanikielinen osuus, suomeksi 'tuo ei laula hyvin', on sanottavan ydin. Kirjoittaja vaihtaa suomen kielelle tarkentavassa ja vivahteikkaammassa viestin osassa. Useiden kirjoittajien romanikieli on yksinkertaisempaa kuin heidän suomen kielensä ja suomen sanavarasto laajempi.

Välillä osa viestin ydinasiasta ilmaistaan romanikielellä ja osa suomeksi kuten *Ei ne ole kadonneet, tola hin jeele suomenkielen kurssille*. *Tola hin jeele* merkitsee 'ne ovat menneet' tai tässä 'he ovat menneet' eli 'he ovat menneet suomen kielen kurssille'. Koodinvaihdon pituus tai se, aiheuttaako koodinvaihto kielen vaihdoksen toisilla keskustelijoilla, ei ole merkittävin ilmiö tutkimusaineistossani (vrt. esim. Gumperz 1982; Kovanen 2013), vaikka kiinnitän siihenkin huomiota. Merkittävämmältä näyttää se, mitkä sanat ja keskustelunaiheet aiheuttavat koodin vaihtamisen ja mitkä ovat koodinvaihdon syyt ja tehtävät keskustelussa.

Moni kirjoittaja käyttää romanikieleen pohjautuvaa sanaa romanikulttuurissa vältettävän puheenaiheen kohdalla. Vältettäviin puheenaiheisiin kuuluu muun muassa sukupuolielämä, johon Suomen romanit sisällyttävät laajemmin aiheita kuin valtakulttuuri, muun muassa vihkimisen ja biologisen vanhemmuuden. Vältettävä puheenaihe voidaan ikään kuin hienovaraisesti kiertää vaihtamalla sen kohdalla kieltä, ja näin se on mahdollista ilmaista. Joskus koodia vaihdellaan leikiteltäessä kielellisesti tai sallattaessa osa viestistä muilta kuin romanikieltä osaavilta. Romanikieltä pystytään käyttämään yhä salakielenä sen vähäisen tunnettuuden vuoksi. Myers-Scotton mainitseekin erääksi koodinvaihdon syyksi asiaankuulumattomien henkilöiden sulkemisen pois keskustelusta (Myers-Scotton 1993: 135–138)

Romanikielisiä, moniin keskusteluihin vakiintuneita kiertoilmaisuja on käytössä myös romanikielisten sanojen sijasta. Esimerkkinä tästä on ilmoitus *Huomenna menen itse fallo*. *Fallo* tarkoittaa 'kiinni (oleva), sidottu, vangittu', mutta tällaisessa lauseessa sen melko vakiintunut merkitys on 'vankilaan' (vrt. *phannaa* 'situa, vangita' *phanniba* mm. 'vankila'). Eräs toinen keskustelija käyttää pitempää koodinvaihtoa merkityksessä 'miehet joutuvat menemään vankilaan' seuraavan viestinsä lopussa: – – *jeenot on vaa*

pakottaneet akkasa että muista laitta sitte viestiä mitä teet tunnin välein... siinä on oikee tekstiviestivankilaa akoille kenen jeenot mostipa te jaha fannipa. Myös verkkokeskustelun interjektiot, kirjoitetut huudahdukset, ovat romanien omia, esimerkiksi itsetuntoinen ilon ilmaisu *havaa hoplaa!* Muiden kielten osuus on vähäistä, ja silloinkin se on yleensä englannin sanastoa. Esimerkiksi: *Se oli niin happy kun mä palasin ja niin mulano kun mä lähdin.* *Mulano* merkitsee 'surullinen'.

Vastaan tutkimuksellani kysymykseen, onko Suomen romanikieli määriteltävissä taivutetuksi romanikieleksi vai pararomaniksi. Pararomani tarkoittaa kielimuotoa, jossa romanikielen kieliopillinen rakenne on pitkälti korvautunut toisen kielen rakenteella, mutta jossa on säilynyt romanikielen leksikkoo. Romanikieleen pohjautuva leksikko on useissa pararomaneissa suppea. Yaron Matrasin angloromania käsittelevän teoksen nimeä (2010) lainatakseni: ”Pararomani on romanikielen kuolemanjälkeistä elämää”. Euroopassa puhutaan useita pararomaneja. Termillä taivutettu romanikieli puolestaan tarkoitetaan romanikielen tutkimuksessa kielimuotoa, jossa romanikielen kieliopillinen rakenne on säilynyt. Taivutettuun romanikieleen pystytään luontevasti lisäämään romanikielen kieliopin mukaan taipuvaa uutta sanastoa ja sanojen johdoksia. Suomen romanikieli ei ole muuttunut pararomaniksi verkkokeskustelussa, mutta romanikielen rinnalla siinä käytetään pararomania muistuttavaa etnolektia, joka noudattaa suomen kielioppia.

Verkkokeskustelun erikoisuus tutkimusaineistona on anonymisuus. Kirjoittaja voi ilmoittaa esimerkiksi *Me som furano jeeno* 'Olen vanha mies', tai kertoa, mitä itse kokee, koska on nuori romaninainen, mutta keskustelijoita ei voi ryhmitellä iän, sukupuolen tai koulutustaustan mukaisesti ryhmiin tai muilla keskinäisesti vertailtavilla sosiaalisilla mittareilla. Verkkokeskustelijoiden romanikieli edustaa jotakuinkin yhtenäistä, sanoisinko standardoinnista riippumatonta samantyyllisyyttä. Huomattavimmat erot yksilömurteissa ovat romanikielisten elementtien määrässä ja kieliopillisten rakenteiden käytössä.

Keräsin aineistoni vuonna 2013. Uusimpien Suomessa puhuttavien kielten vaikutukset suomen kieleen ovat nykyään näkyvissä eritoten nuorten kielessä monietnisisissä ympäristöissä. Nykyään, sosiaalisen median aikakaudella, myös vanhemmat ihmiset omaksuvat uusia sanontatapoja nuoremmilta. Keskustelun käyminen romanien kesken enimmäkseen vanhemmille romaneille tärkeällä kielimuodolla, romanikielellä, voi kertoa romanikirjoittajien hyvästä tilannetajusta. Kuitenkin tuo kielimuoto on kuuluttavissa yhä myös nuorten romanien puheessa. Aineistoni osoittaa, että romaniyhteisö on romanien merkittävä sosiaalinen verkosto (ks. Lappalainen 2004). Tulevassa tutkimuksessa voisi tarkkailla Suomen monietnistymisen mahdollisia kielellisiä vaikutuksia romanien verkkokeskusteluun.

Väitöstutkimukseni osoittaa verkkokeskustelun olevan osa prosessia, jossa romanikielen ja romanien etnolektin käyttö laajenee entistä julkisempiin keskusteluihin. Verkkokeskustelu mahdollistaa näin romanikielen lukemisen ja kirjoittamisen vahvistumisen. Samalla verkkokeskustelun romanikielisten elementtien käytön avulla romanit myös pitävät yllä yhteisöllisiä rajoja ja vahvistavat yhteisöllisyyttään. Päätelen, että romanikielisten elementtien käyttö on nimenomaan näistä syistä romaniyhteisölle yhä tärkeää.

Lähteet

- AUER, PETER 1984: *Bilingual conversation*. Amsterdam: John Benjamin's.
- GRIPENBERG, LIDIA 2019: *They look me in the eyes and I smile and then we know. The interaction of Finnish Roma and East European Roma in Finland*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta. Helsinki. Unigrafia.
- GUMPERZ, JOHN 1982: *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1995: Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys. – *Virittäjä* 99 (1) s. 2–24.
- KOVANEN, PETRA 2013: Metakieltä vai kielitaidon paikkausta. Koodinvaihtelu Suomen romanikielessä. – Kimmo Granqvist & Päivi Rainò (toim.), *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta* s. 130–148. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAUTTAMUS, TIMO 1992: Lainaaminen ja koodinvaihto. Havaintoja amerikkansuomalaisten kielestä. – *Virittäjä* 96 (1) s. 3–16.
- MATRAS, YARON 2010: *Romani in Britain. The afterlife of a language*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- MYERS-SCOTTON, CAROL 1993: *Social motivation for codeswitching. Evidence from Africa*. Oxford: Oxford university press.
- POPLACK, SHANA 2004: Code-Switching. – Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus Mattheier & Peter Trudgill (toim.), *Sociolinguistics. An international handbook of language and society* s. 585–596. 2. painos. Berlin: Walter de Gruyter.
- VALTONEN, PERTTI 1972: *Suomen mustalaiskielen etymologinen sanakirja*. Tietolipas 69. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mirkka Salo: *Romanikieliset elementit romanien suomenkielisellä verkkokeskustelupalstalla*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Artikkelimuotoisen väitöskirjan johdanto on luettavissa osoitteessa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7560-1>.

Kirjoittajan yhteystiedot
etunimi.sukunimi@alumni.helsinki.fi